

Válasz Tóth Mihály, Mezey Barna és Fleck Zoltán professzorok doktori disszertációmról írt opponensi véleményeire. Mindenekelőtt köszönetet mondok opponenseimnek, hogy vállalták doktori disszertációm bírálását. Köszönettel tartozom alapos munkájukért, a dolgozat minőségét javító értékes megjegyzéseikért, valamint támogató véleményükért.

Válaszomban az opponensi véleményekben megfogalmazott kritikai észrevételekre reagálok. Elsőként a Tóth Mihály professzor által felvetett kérdéseket és kritikai szempontokat veszem sorra.

- 1. A szerző óvatosan, csak „2017-es reformnak” nevezi, de nem értékeli azt a koncepcionálisnak is tekinthető változást (s főként annak sovány indokait), ami nálunk büntető ügyekben az ülnökbíráskodás alól gyakorlatilag csaknem teljesen kihúzta a szőnyeget. Ezt én akkor is bizonyos hiányosságnak érzem, ha a tanulmány nagyrészt korábban készült.**

Opponens hiányérzete indokolt. A disszertációban valóban nem értékeltük részletesen az ülnökrendszerrel kapcsolatos változásokat, és nem tettük mérlegre az új törvény indokolásában szereplő érveket. Jóllehet a néprésvétellel kapcsolatos érvekkel és ellenérvekkel a disszertációban egy fejezet erejéig foglalkoztunk, valóban magára hagytuk az olvasót a magyar törvényhozói érvek mérlegre tétele vonatkozásában. Mentségünkre legyen mondva, az érvekkel kapcsolatos, valóban tömör véleményünkkel talán útmutatót adtunk az olvasói feladat elvégzéséhez:

„Ülnöki részvétel csak a katonai büntetőeljárásokban és a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárásokban marad. A reform gyakorlatilag azzal a következménnyel jár, hogy a törvényhozó az ítékezésben a továbbiakban a laikusok speciális (katonai, pedagógiai, pszichológiai) ismeretét, és nem az általános élettapasztalatát kívánja „kihasználni” Bár a laikus részvétel jelentős korlátozását alátámasztó érvek meglehetősen bizonytalanoknak tűnnek, és a történelmi gyökerekre hivatkozás a számos demokratikus államban hasonló módon működő kevert bírósági rendszer miatt erőltetettnek tűnik, kétségtelenül a magyar jogásztársadalom jelentős részének elvárásait követi.”

A „reform” kifejezés használatához az alábbi magyarázatot fűzzük:

Az ülnökbíráskodással kapcsolatos 2017-es jogszabályi változásokra egy eljárásjogi reform keretében került sor. A „reform” szó talán valóban eufemisztikusnak tűnhet, amennyiben csupán az ülnökrendszerrel kapcsolatos változásokra gondolunk. Kétségtelenül értékelhetők a változások úgy is, hogy büntető ügyekben a néprészvétel klasszikus formában megszűnt, amint arra az általam korábban publikált írásokban is utaltam: „Ezzel gyakorlatilag a klasszikus laikus bírói közreműködés megszűnik Magyarországon” (In: Badó Attila: Bírák talár nélkül. Az ülnökök szerepe a német igazságszolgáltatásban a magyar reformok tükrében. MAGYAR JOG 64:(3) pp. 152o.) Ugyanakkor mégis értékelhető reformként talán az is, ha egy laikus bírói rendszer az opponens szóhasználatával egyfajta „laikus szakbírói” rendszer irányába mozdul el. E megoldás ugyanis az esküdszéktől kezdve (lásd pl. special jury) az önállóan ítélező laikus bírói rendszerekig számos változatban megtalálható a különböző jogrendszerekben, amire a dolgozatban igyekeztünk figyelmet fordítani.

2. Nem szabadna az értékelésből mellőzni azt az Alkotmánybíróságot is megjárta jogi procedúrát, ami nem is olyan régen, évtizedünk elején a büntető ügyekben a bíróság kijelölésére – a törvényi szabályok félretételére – irányuló törekvések nyomán bontakozott ki. Ennek a folyamatnak az ismertetését és tanulságait a dolgozat – talán kicsit már-már szemérmesen – kerüli.

Opponens ezen kritikai észrevétele kapcsán nincs mentségem. Jóllehet ez az ügy az általam elemzett garanciális elemeken kívül eső, önálló problémakör, ám a bíró függetlenség lényegi, és a magyar helyzet értékelhetősége szempontjából különös jelentőséggel bíró eleme, amit a dolgozatban –legalább az opponens által leírtaknak megfelelő terjedelemben - valóban érdemes lett volna bemutatni, értékelni, elemezni. Opponens értékelése megegyező a véleményemmel.

3. **Az új eljárásjogi törvény ugyanis nem állt meg az ülnöki intézmény erőteljes korlátozásánál, s abból az elvből kiindulva, hogy a laikus bíráskodás helyett a jövő sokkal inkább a *szakbíráskodásé*, bevezette kiemelt gazdasági büntetőügyek első fokú elbírálása során vegyes ügyszakú bírákból álló tanácsok kötelező részvételét. A rendelkezés lényege, hogy a törvény által részletesen felsorolt nagyobb súlyúnak vagy jelentőségűnek minősített gazdasági bűncselekmények esetén kötelező elsőfokon a három bíróból álló tanács, melynek egyik tagja gazdasági vagy polgári ügyszakos bíró. Másodfokon vagy harmadfokon az ilyen ügyeket öttagú tanács is elbíráhatja. Bizonyos előzetes aggodalmak e rendelkezés kapcsán is megfogalmazhatók, s talán nem túlzó igény a részemről, hogy elvárnám a szerző ezzel kapcsolatos állásfoglalását is.**

Talán nem szükséges a disszertációban leírtakon túl megmagyaráznom, hogy miért tartom alapvető hibának a néprésztétel kvázi megszüntetését büntető ügyekben. Ahogyan azt sem, hogy a néprésztétel milyen formában történő továbbfejlesztését tartottam volna üdvöztőnek, hiszen nem véletlenül elemeztem a német ülnökrendszert részletesen. Ugyanakkor opponensem észrevételénél tanácsalanságomnak vagyok kénytelen hangot adni. Amennyiben ugyanis a néprésztétel megszüntetésétől elvonatkoztatva kívánok a felvetett probléma kapcsán állást foglalni, akkor alapos (leginkább empirikus) kutatás hiányában erre nem szívesen vállalkoznék. Azt például, hogy a büntető ügyeket tárgyaló bírák a nagy jelentőségű gazdasági ügyek megítélésénél igényt tartanak-e polgári ügyekben járatos szakbírák közreműködésére, nem tudom. Az általam megkérdezett néhány bíró szerint nem, ám ez egy empirikus kutatás módszertani követelményeinek minimumát sem elégíti ki. Így jobbára legfeljebb a megérzéseimre hagyatkozva érthetek egyet opponensemvel abban, hogy minden valószínűség szerint a büntető ügyekre szakosodott bírák is képesek azon szakismeret megszerzésére, mely a kiemelt gazdasági bűncselekmények megítélését megkönnyítené.

A Mezey Barna professzor által írt kritikai észrevételekre az alábbiakban kívánok reagálni.

1. Kissé ellentmondásosnak hathat, de az előző állítás érvényét talán nem rontja le bíráló kifogása az ezt követő néhány állítás kapcsán. Szerző ugyanis némi malíciával, enyhe lenézéssel közelít az 1869:4. tc. 19. §-ának szabályozásába foglalt princípiumhoz, mely a bírói függetlenség polgári alapelvének részmeghatározásaként rendeli, hogy ti. „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.” Ennek a rendelkezésnek kettős üzenetéből, hogy ti. egyfelől a bíró alá van vetve a törvényeknek és másfelől csak a törvényeknek van alávetve, az utóbbit szokás a bírói függetlenséggel szinonim elvként idézni. Szerző ezt a tételt jogászai közhelyként, a függetlenség naiv felfogásaként értelmezi, szembeállítva a függetlenséggel kapcsolatos számtalan kérdést felvető problémakörrel, hangsúlyozva, hogy ez éppen „a jogrendszerek működésének legalapvetőbb sajátosságait fedi el.” (13). Bíráló határozott álláspontja szerint itt a fogalmak (és meghatározások) különféle szintjeiről van szó. A bíró függetlenségének tétele esetében (hogy ti. a bíró döntéshozatalában senkinek sincsen alávetve csak a jognak) a legmagasabb szintű teoretikus megfogalmazásával van dolgunk, melynek az összes további, a dolgozatban tárgyalt vonatkozás az érvényes végrehajtás feltételeként és a függetlenség praktikus manifesztálódásaként értelmezhető, csakúgy, mint a bírák felelősségre vonásának keretében megfogalmazható biztosítékok képletei. Szerző álláspontja azonban a későbbiekben semmi szerepet nem játszik, csak mintegy felütésként jelenik meg a szövegben. Megkezdődik a bírói szelekció kitűnő történeti és összehasonlító elemzése.

Újra elolvasva a disszertáció erre vonatkozó megállapításait, valóban keletkezhet ilyen érzet az olvasóban. A malícia azonban nem a bírói függetlenséget megalapozó jogtörténeti eredményekre vonatkozik. Sokkal inkább arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy az alapvető alkotmányos és törvényi, bírói függetlenség biztosítását célzó rendelkezések ma már önmagukban nem elegendőek arra, hogy a függetlenség 21. századi követelményeit kielégítsék. Ami egykor korszakalkotó vívmányként éles cezúrát jelenthetett egy jogállami és nem

jogállami társadalom között, az ma már minden, magát demokratikusnak (akár népi demokratikusnak) tekintő társadalom jogalkotója számára egy kötelező „ujjgyakorlatnak” számít csupán. Azt állítom, hogy amennyiben az opponens által a függetlenség praktikus manifestálódásának nevezett, általam kívánatosnak tartott részletszabályok nem egészítik ki az ismert alapelveket, akkor azok egy uniós tagállamban adott esetben könnyen a deklaráció szintjén maradhatnak a bírói függetlenség modern felfogása tekintetében.

- 2. Megállapításai olykor inkább személyes benyomás-szerűnek tűnnek mintsem általánosan bizonyított tételnek. ... Sokkal hangsúlyosabban kellene ellenben azt az állami aktust tekintetbe venni, mellyel a 16 nem vagy alig támogatott társadalomtudományi szak közé igazította a jogászképzést, lényegében tandíjasítva azt. (Egyidejűleg létrehozva és finanszírozva a rivális, jogászképzéstől jelentős mértékben jelentkezőket elirányító államtudományi szakot) A felsőoktatáspolitikai kormányzat ezzel jelentősen szűkítette a jogászképzés felé tartók körét minőségi és mennyiségi értelemben egyaránt, vagyis erősen korlátozta a majdani szelekció alapjául szolgáló joghallgató-bázist.**

Az opponensi kritikai észrevételt teljes mértékben jogosnak vélem. A személyes benyomások tudományos dolgozatba integrálása a jogászok szelekciójánál problematikus. Ugyanakkor a „kapcsolati tőke” érvényesítése mértékének empirikus vizsgálata komoly módszertani problémákat vet fel, és legalább olyan könnyen tévútra vezetheti a kutatót, mint a személyes élményeire épülő általánosítás. A jogászképzés területén bekövetkező elementáris változások hatása a joghallgatók szelekciójára valóban kimaradt az elemzésből. Ennek egyik oka az, hogy a joghallgatók átfogó empirikus vizsgálata, melyet az általam vezetett jogszociológiai kutatócsoport végez, jelenleg is folyamatban van, melynek előzetes eredményei akkor születtek meg, amikor a disszertáció már lezárásra került. Az opponens által jelzett szempont kihagyása a dolgozathoz ettől függetlenül hibának számít. Empirikus vizsgálat nélkül, pusztán a felvett hallgatók pontszámainak ismeretében is egyértelmű az a minőségi veszteség, amit az állami finanszírozás radikális csökkentése indukált.

Az a következtetés, hogy jelenünkben az elméleti tárgyak bősége dominálná a jogászképzést, szintén bírja a vitát, de bíráló felfogásában ez azzal a választással áll

összefüggésben, mely a jogászképzés választott modellje tekintetében nem az erősen leszűkítő, szoros szakjogász képzést favorizáló mintát, hanem a konvertálható széles univerzális tudás mellett tette le a voksot.

Az elméleti tárgyak dominanciájáról (a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei alapján) valóban abban az értelemben tettem említést, hogy az lehetőséget teremt egy jól konvertálható jogász diploma megszerzéséhez. Miután jómagam is elméleti tárgyakat oktatok, talán furcsa is lenne, ha ezt a magyar jogászképzés legfőbb hibájaként tüntetném fel. A törvényalkotás jelenlegi üteme mellett sokkal inkább tűnhet problematikusnak a magyar jogászképzés azon sajátossága, hogy a hallgatókat olyan jogszabályok memorizálására kényszeríti, melyek gyakran rövidtávú túlélési eséllyel sem rendelkeznek. A memoriter képességekre építő szelekciót ráadásul Eckhart Ferenc szerint már a 18. században is igyekeztek a képzésben csökkenteni. Sikertelenül.

A szerkesztést illetően bíráló szerint Szerző döntése, hogy az egyes részekből levont következtetéseket a disszertáció végén közli, kissé nehézkessé teszi az áttekinthetőséget. Egyfelől, mert az olvasó számára, aki messze nem mélyült el annyira a kutatási anyagban, mint a szerző, folytonos visszalapozásra kényszerül az érintett fejezetekben leírtak felidézése okán. Másfelől mert a szándékot nem lehetett következetesen végigvinni: azért csak odakerültek kisebb-nagyobb hangsúlyokkal egyes következtetések a részfejezetekbe is, melyekről olykor nem eldönthető, hogy jelentőségük vagy aktualitásuk révén előlegeztettek meg. Ráadásul olykor a társadalmi, történelmi, jogi környezetet összefoglaló, a szükséges felvezető információkat tartalmazó bevezető fejezetrészek is tartalmazznak konzekvenciaszerű elemeket a hipotetikus megállapítások mellett.

Személyes élmény miatt választottam a jelzett (és valóban vitatható) megoldást. Egy francia kolléga írta nemrégiben opponensi véleményében azt, hogy az általa értékelt műben a konzekvenciák ismertetésének ismétlődése kifejezetten zavarta őt olvasáskor. A személyes élmények, benyomások hatását bármennyire próbálom is a döntéseimtől függetleníteni, nem

mindig sikerül. Miután Jerome Frank az egyik kedvelt jogelméleti szerzőm, aki a bírói döntéseknél a személyes benyomások, pillanatnyi hatások érvényesülését vizsgálta, ezért csak konstatálhatom, hogy ezúttal magam is áldozata lettem egy meggyőzőnek tűnő, egyéni, és az adott kontextusban helyesnek tekintett véleménynek.

A disszertáció hetedik fejezete izgalmas illusztráció a magyar ülnökrendszert vizsgáló empirikus kutatás ismertetéseként, mintegy melléklete a laikus bírókról szóló fejezeteknek. Bár értem szerző érvelését a laikusrészvétel, mint a független és pártatlan igazságszolgáltatás garanciája mellett, kevésbé érzem szervesülni a kitűnő dolgozat folyamába az idevágó matériát. De legyen ez az én problémám.

Nem csupán opponens számára jelentett problémát, hogy a pártatlanság és függetlenség körében végzett kutatások közül mit lehet és érdemes beemelni az akadémiai doktori disszertációba. A magyar ülnökök körében végzett empirikus vizsgálat integrálhatósága számomra is alapvető kérdésként merült fel. A dilemmát végül a disszertáció előkészítésének időszakában megjelenő IM tervezet döntötte el (Be tervezet ME/163/2015. Előterjesztés a Kormány részére az új büntetőeljárási törvény szabályozási elveiről. Készült: 2015. január 30. Budapest: Igazságügyi Minisztérium), ami az általam vezetett kutatócsoport számára egy újabb lökést adott ahhoz, hogy a disszertációban leírt (lefolyását tekintve több mint furcsa) kérdőíves vizsgálatot befejezze, és számomra is inspirációt, hogy annak eredményeit a dolgozatba illesszem. Úgy ítélt meg, hogy ha módszertani szempontból ki is lóg talán ez a vizsgálat a többi fejezetben vázolt összehasonlító jogi vizsgálatától, aktualitása miatt nem hagyható ki az elemzésből.

Válasz Fleck Zoltán professzor kritikai észrevételeire:

A szerző érvelésében ugyan határozottan szerepelnek az általános igazgatási kérdések, mint a fent említett szabályozási elemek legmeghatározóbb alapjai, de hiányzik egy markáns összefoglalás az európai jogállamok igazgatási modelljeinek összehasonlításáról.

A disszertáció valóban nem foglalkozik az igazgatási rendszerek módszeres összehasonlításával, ami tudatos szerzői döntés eredménye. A terjedelmi problémán túl ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy két korábbi, általam szerkesztett magyar és angol nyelvű kötetben (lásd Badó Attila (szerk.) *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Berlin; Heidelberg; New York: Springer, 2014. 242 p.; Badó Attila (szerk.) *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika: összehasonlító jogi tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2011. 235 p.) e téma feldolgozása egy fejezet erejéig megtörtént. Ugyanakkor a kötet számos esetben érinti az igazgatási rendszerek problémáját. Különösen a kiválasztási rendszerek összehasonlítása során vizsgálom a bíróságok külső igazgatási modelljeit. Megemlíthető, hogy folyamatban van egy bírósági igazgatási rendszerekről szóló monográfia megírása, ami reményeim szerint az akadémiai disszertációban feldolgozott témakörök opponens által hiányolt megalapozásaként is felfogható lesz.

Egy jogállam minősége mindig az egész rendszer működéséből határozható meg, nem lehet egy-egy intézmény sajátos szabályozását a rendszer egésze nélkül értelmezni. Ellenkező esetben olyan következtetésekre kellene jutnunk például, hogy Németországban problémásabb a bírák függetlensége, a bírói autonómia gyengébb, mint azokban az államokban, ahol bírói tanácsok működnek. Miközben minden valószínűség szerint egy magasabb szinten elhelyezkedő alkotmányos egyensúly magyarázza, hogy miért sokkal függetlenebb egy német bíró, mondjuk egy magyarnál. Az intézményes összehasonlítás nagy érdeme, hogy hozzásegít az intézményi elemzés esetlegességei fölé emelkedéshez. Badó szövegéből el lehet jutni ilyen következtetésekhöz, de a szerző maga is határozottabban fogalmazhatott volna meg ilyen állításokat.

A megállapítással, hogy „Egy jogállam minősége mindig az egész rendszer működéséből határozható meg, nem lehet egy-egy intézmény sajátos szabályozását a rendszer egésze nélkül értelmezni” magunk is teljes mértékben egyetértünk. A disszertációban felhívtuk a figyelmet arra, hogy milyen okok miatt vagyunk kénytelenek a vizsgálati keretet szűkíteni annak érdekében, hogy a bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata elvégezhető legyen. Jóllehet több korábbi munkánkban – gyakran éppen a német bírák kiválasztási rendszere kapcsán – fejtettük ki az opponens véleményével megegyező álláspontunkat (Badó Attila Az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos helyzetének és egyes alapelveinek összehasonlító vizsgálata In: Tóth J, Legény K (szerk.) Összehasonlító alkotmányjog. 554 p. Budapest: Complex Kiadó, 2006. pp. 163-209.), a disszertációban ennek kifejtésével valóban adósak maradhattunk, és kelthettünk így az olvasóban hiányérzetet.

Végezetül ismételten szeretném megköszönni mindhárom opponensemnek az értékes megjegyzéseket, jobbító szándékú kritikai észrevételeket, melyeket a benyújtott disszertáció kiadása esetén figyelembe veszek.

Szeged, 2018. 12. 22.

Badó Attila